

Hakan Yaman (Hg.), *Die Yüsuf-Legende in der Version von 'Ali. Nach dem Dresdener Manuskript Eb. 419.* (Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Turkvölker 11), Klaus Schwarz Verlag, 2012; 464 s.

DOÇ. DR. AZİZ MERHAN

Almanya'da Klaus Schwarz Yayınevinin "Türk Halklarının Kültürü, Tarihi ve Dili Hakkında Araştırmalar" serisinin 11. kitabı olarak Hakan Yaman'ın Göttingen Üniversitesinde 2005 yılında tamamladığı doktora tezi *Ali Versiyonunda Yusuf Kıssası* başlığıyla yayımlandı. Söz konusu serinin editörü olan Prof. Dr. György Hazai'nin ön sözüyle yayımlanan kitap *Giriş* (s. 11-61), *Dresden yazmasının dili* (s. 62-123), *Şiirin içeriği* (s. 124-140), *Şiirin transkripsiyonu* (s. 141-297 + *transkripsiyon alfabesi* 298. s.), *Söz dizini* (s. 299-377), *Bibliyografya* (s. 378-383) ve *Tıpkıbasım* (s. 385-464) olmak üzere 7 ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Yusuf hikâyesinin *Kur'an*'daki versiyonuna değinilmekte ve kaynakları hakkında bilgi verilmektedir. 111 ayetten oluşan Yusuf suresi *Kur'an*'da 12. suredir. Bu çalışmada Yusuf suresi Theodor Khoury'nin *Kur'an*'ın Almanca çevirisinden (*Der Koran*, Gütersloh 1987) aynen alıntılandıktan sonra hikâyenin köken itibarıyla Yahudi-

lere dayandığına *Tevrat* ve *İncil*'de geçtiğine değinilmiştir. Daha sonra kimi tefsirlerde Yusuf hikâyesinin ele alınışına temas edilmiş ve Şark yazarları tarafından bu hikâyenin konusu bakımından çok tercih edildiği dile getirilmiştir. Buna göre 10. yüzyıl Fars şairlerine ait iki mesnevi kayıptır. Eldeki ilk mesnevi, şairi Firdevsi veya Emani olan Yusuf u Zeliha adlı Farsça bir mesnevidir. Bu konuyu işleyen ilk mensur eser de Heratlı Ebu İsmail Ensari tarafından Farsça olarak yazılmıştır. Bu bölümde ayrıca Türk halklarında Yusuf hikâyesini işleyen Ali, Haliloğlu Ali, Şeyyad Hamza, Sula Fakih, Ahmed, Rabguzi, Ahmedî veya Hamzevi, Darir, Abdulmecid olmak üzere 9 şahsiyete değinilmiştir. Bundan sonra Ali'nin versiyonu üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

Ali'nin *Kıssa-yı Yusuf'u* Türk edebiyatında ilk Yusuf hikâyesidir. hikâyenin yazıldığı tarih kıssanın 4971-4974. dizelerinden anlaşıl-maktadır. Buna göre *Kıssa-yı Yusuf* Hicret'in 630. yılında Recep ayının 30'unda (12 Mayıs 1233) yazılmıştır. Ali versiyonunun elimizde birçok yazması olmasına rağmen bunların çoğu sonraki zaman diliminde kalemeye alınmış olup tarihsizdir. Bunlardan Dresden nüshası (Yaman'ın çalıştığı nüsha) ile Berlin nüshası eski olup 18. yüzyılda, diğerleri ise daha sonraki yıllarda istinsah edilmiştir.

Her iki nüshadan seçme iki sayfa, elimizdeki çalışmanın bu kısmında karşılaştırılmış, benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

Çalışmada incelenmiş olan nüsha *Kıssa-yı Yusuf'un* en eski nüshasıdır ve Almanya'da Dresden şehrinde Saksonya Bölge Kütüphanesinde (Sächsische Landesbibliothek) *Cod. Turc. foll. 76* kayıt numarasıyla muhafaza edilmektedir. İstinsah kaydı olmayan yazmanın filigranından ilk 11 yaprağının 1779, sonraki 65 yaprak ise 1757 yılında üretilen kâğıt olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıntılı tavsifinin yapıldığı bu nüshanın müstensihî belli değildir. Yaman'a göre (s. 37) Oğuzca unsurlarının oldukça fazla olduğu eserin bundan dolayı Kırım veya Güney Rusya'da yazıldığı tahmin edilmektedir. Bunu, eserin sonunda bulunan Kazan ibaresi ve Rus alfabesiyle yazılmış kimi ibareler desteklemektedir. Klasik mesnevi düzenindeki hikâyenin bu nüshası 21 bölümden (bölümlerin tabloda sunulmuş biçimi s. 38'de) oluşmaktadır, oysa şairin kendisi eserinin 24 bölümden oluştuğunu (4960. dize) bildirmektedir ki Berlin nüshası buna uymaktadır. Yaman'da eksik bırakılan bu bölümlere de kısaca değinilmiştir. Şiirin ölçüsü ile ilgili de bilgiler verilmektedir. Buna göre şiir 1243 dörtlükten meydana gelmiş olup her dörtlük *aaax, bbbx, cccx*, vb. rubai düzeninde sıralanmıştır. Bütün

dörtlülükler *emdi* kelimesiyle sona ermektedir. Ölçüsünün aruz veya hece olup olmadığı konusunda görüş birliğine varılamamıştır. Yaman bunun tartışmasını da yürüttükten sonra kabul edilmesi gerekli ölçünün aruz ölçüsü olduğunu, ancak Türkçenin aruz için uygun olmaması nedeniyle şairin aruz kurallarına tam olarak uymadığı görüşünü ileri sürmektedir. Diğer Yusuf hikâyelerinde (Şeyyad Hamza, Sula Fakih ve Darir) tercih edilen kalıbın aruzun remel kalıbı olması sebebiyle burada da remel kalıbının kullandığını örneklerle ortaya koymaktadır. Her şeye karşın bu önerisiyle de şiirin ölçü meselesi halledilmediğini belirtme gereği duymuştur.

Çalışmada Yusuf hikâyesi konusundaki kimi araştırma ve incelemelere de değinilmiştir. Bunları şöyle özetleyebiliriz: Ali'nin *Kıssa-yı Yusuf*'una ilk defa 1831 yılında H. Fleischer'in hazırladığı Dresden Kraliyet Kütüphanesi'ndeki Elyazmaları Kataloğu'nda dikkat çekilmiştir. Hollandalı Türkolog Theodor Houtsma 1889 yılında yayımladığı "Eski Türkçe Bir Şiir" (*Ein alttürkisches Gedicht*, ZDMG 43) adlı makalesinde¹ hem Dresden nüshasını ele almış, hem de bu nüshayı Berlin nüshasıyla karşılaştırmıştır. Bunu izleyen önemli bir çalışma ünlü Doğu Bilimci Carl

Brockelmann'a aittir. Brockelmann "Ali'nin Kıssa-yı Yusuf'u, Osmanlı Edebiyatının En Eski Öncüsü" (*Ali's Qissa'i Jusuf, der älteste Vorläufer der osmanischen Literatur*, Berlin 1917) adlı çalışmasında eseri dil yönünden inceleyerek eserin dilinin Kıpçakça veya Doğu Türkçesi (Çağatayca) değil, Güney Türkçesi (Eski Osmanlıca) olduğunu ve Küçük Asya'da (Anadolu'da) yazılmış olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca o, şiirin hece ölçüsüyle yazıldığı görüşündedir. Kıssa hakkında ülkemizde ilk çalışma Houtsma'nın yukarıda adı geçen çalışmasını esas alan Şeyh Muhsin Fani [Hüseyin Kazım Kadri] tarafından 1921 [1924 olmalı] yılında *Mahdum Kulı Divanı [ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume]*, (İstanbul 1340) yapılmıştır. Ondan sonra Hikmet Ertaylan (*Türk Dilinde Yazılan İlk Yusuf ve Züleyha*, TDED III, 1948) ve Saadet Çağatay (*Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara 1950) Şeyh Muhsin Fani'nin yayınından yararlanarak yayın yapmışlardır. Bunlar dışında S. West ile N. Hisamov'un çalışmaları dikkate değerdir. Bu genel değerlendirmeler dışında Ali hakkında elimizde fazla bilgi bulunmadığı ve Houtsma'nın makalesinde Ali'nin *Kıssa-yı Yusuf*'unun dili ile Rabguzi'nin *Kıyasu'l-Enbiya* eserinin dilinin örtüştüğü belirtilmektedir. Bundan dolayı da Houtsma, *Kıssa-yı Yusuf*'un Orta Asya menşeli olabileceği tezini ileri

¹ Makaleye ulaşmak için bkz. <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/dmg/periodical/pageview/36364>

sürer. Hisamov ise Kul Ali'nin Volga bölgesinden Harezmi bölgesine gidip orada bu eserini kaleme aldığını yazar. Geniş destek bulan bu iki görüş dışında çalışmada başka birkaç varsayımına daha değinilmiştir. Yaman, bunlardan başka Ali'nin şiirinde sıradan insanlara yol gösteren hikmetler e, öğütlere ve çalışması olan Dresden nüshasının yazım özelliklerine de değinir.

Dresden yazmasının dili ana başlığı altında eser ses (fonetik) ve yapı bilgisi (morfoloji) özellikleri bakımından ayrıntılı olarak incelenmiştir. *Ses bilgisi* (s. 62-73) özelliklerinin hemen başında Yaman, harekesiz bir metin olması ve kimi yerlerde ünlülerin yazılmamasından dolayı kendi transkripsiyonunun mutlak doğru olamayacağını belirtmektedir. Bunda elbette Arap alfabesinin Türkçenin ünlü yapısına uymaması ve Ali'nin diyalektinin ne olduğunun bilinmemesi rol oynamaktadır. Ancak *Kıssa-yı Yusuf*'un hemen hemen bütün nüshalarının Tatarların yaşadığı coğrafyada istinsah edilmiştir. Buna karşın yazmanın dili ünlü bakımından Tatarca ile birebir örtüşmemekte, ancak Çağatayca ile birçok benzerlik göstermektedir. Ünlülerle ilgili olarak kökte e>é ses değişimine, ünlü yuvarlaklaşmasına, ünlü uyumuna değinildikten sonra ünsüzlerden belli başlıları ele alınarak incelenmiştir.

Yapı bilgisi (s. 73-123), adlar (çocukluk, ad çekimi, iyelik ekleri, karşılaştırma), edatlar, sayılar, zamirler, fiiller (filimsiler, fiil çatısı, fiil çekimi), söz varlığı olmak üzere altı alt başlıkta ele alınmıştır. Bunlar da kendi içinde ayrı ayrı incelenmiştir. Dikkat çeken bir unsur Yaman'ın Çağatayca unsurlara daha çok vurgu yapmasıdır. Söz varlığı kısmında (s. 121) Ali'nin *Kıssa-yı Yusuf*'undaki söz varlığının yüzde 30'unun Arapçadan, yüzde 10'unun Farsçadan ve geriye kalan yüzde 60'ının Türkçeden ibaret olduğu bilgisi yer almaktadır. Türkçe sözlere yakından bakıldığında bunların farklı Türk dillerine ait olduğu görülmektedir. Yaman'a göre bu eserde Çağatayca, Kıpçakça ve Oğuzca unsurların karışık olmasının nedeni eser ortaya çıktıktan sonra en az iki istinsah yeri geçirmiş ve istinsah yerindeki yerel dillerin etkisinde kalarak oluştuğu yönündedir. Ayrıca Oğuzca unsurlar olması eserin Anadolu'da istinsah edildiğini göstermeyip Azerbaycan, Horasan veya Türkmenistan olasılığını akla getirmektedir. Sonuç olarak Yaman, Doğu Türkçesinin kullanıldığı bölgede ortaya çıkıp batıya göç ettiği görüşünü benimsediğimizde, bu hipotez aynı zamanda eserin karışık dili için bir açıklama niteliğinde olacağı görüşünü ileri sürmektedir.

Hakan Yaman bu çalışmasında yukarıda özetlediğimiz dil özelliklerle

rini enine boyuna ele alıp incelemiştir. Bizim dikkatimizi çeken belirgin özelliklerden bazıları şunlardır:

1. Sıra sayıları +nçI ekiyle kuru-
lur: *ikinci, dördüncü* vb.

2. Teklik birinci kişi zamiri: *men*
ve *ben*

3. Dönüşlülük zamiri: *öz* ve *kendü*

4. Gelecek zaman eki: *-dAçI* ve *-IsAr*

5. Ek fiilin olumsuzu: *degül* (*ermes* biçimi görülüyor)

6. Ana yardımcı fiil: *ol-* ve *bol-*

Kıssa-yı Yusuf'un dili konusunda çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Genel olarak Oğuz Kıpçak karışımı özellikler gösteren bir eser olarak görülmektedir. Hakan Yaman haklı nedenlerle eserin dilini Doğu Türkçesine yaklaştırmakta ve bunu da belirgin dil özelliklerini ele alarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Böyle bir görüş ileri sürmesinin nedeni Doğu Türkçesi dediğimiz Çağatayca'nın daha geniş bir zaman dilimi için

kabul edilmiş olmasındadır. Nitekim M. Fuad Köprülü de *Çağatay Edebiyatı* maddesinde (IA, III) Ali'nin bu eserini Harezmi bölgesinde yazılmış bir eser olarak görmektedir. Çünkü ona göre de *İlk Çağatay Devri* 13. yüzyılda başlamaktadır.

Kısacası bu çalışmasıyla Hakan Yaman hem Ali'nin *Kıssa-yı Yusuf*'u hakkında genel bilgileri vermiş, hem de çok yönlü incelemesiyle araştırmacılara iyi bir kaynak sunmuştur. Önümüzdeki zaman diliminde Yaman'ın bu çalışması ve Ali Cin'in geçen yıl Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Türk Edebiyatının İlk Yûsuf ve Züleyhâ Hikâyesi Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf'u* (Ankara 2011) adlı çalışmaları Ali'nin *Kıssa-yı Yusuf*'unun dili, ölçüsü, yazarı ve birçok bilinmeyen yönü hakkında daha kesin bir sonuca ulaşmayı mümkün kılacak gibi görünüyor.